

Алла Константинова

Національний університет «Киево-Могилянська академія»

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОНЦЕПТІВ «СТРАХ» І «СМЕРТЬ» У РОМАНІ «НЕ ОЗИРАЙСЯ І МОВЧИ» МАКСА КІДРУКА

У роботі розглянуто значення концептуальної картини світу. Проаналізовано концепти «страх» і «смерть» та їхній взаємозв'язок, який зароджується ще в уявленні давніх греків і давніх слов'ян. На матеріалі роману Максима Кідрюка «Не озирайся і мовчи» проілюстровано реалізацію аналізованих концептів у структурі художнього твору.

Ключові слова: концепт, страх, смерть, фольклор, потойбіччя, Макс Кідрук.

The article examines the importance of the conceptual picture of the world. The research analyzes concepts of “fear” and “death” and their interrelation, which originates in the mind of the ancient Greeks and ancient Slavs. The material of novel “Don’t look back and be silent” by Max Kidruk illustrates the implementation of the analyzed concepts in the structure of the literary work.

Key words: concept, fear, death, folklore, afterlife, Max Kidruk.

Дослідження концептів є одним із провідних у сучасному мовознавстві. Воно дає змогу встановити закономірності походження мови, зокрема в контексті свідомості й культури, а також розглянути нові перспективи взаємодії когнітивної лінгвістики з іншими науками — психологією, культурологією та філософією. Як стверджує мовознавиця Л. Лисиченко, «функція мови

бути ланкою між світом речей та людиною, яка пізнає світ, пов'язана з концептуальною, за сучасною термінологією, картиною світу (ККС)» [4, с. 11]. На її думку, концептуальна картина світу в онтологічному плані є найбільш універсальною, оскільки саме вона пов'язана з усією сукупністю знань людини про світ.

Метою цієї роботи є проаналізувати концепти «страх» і «смерть», а також дослідити їхній взаємовплив на матеріалі роману «Не озирайся і мовчи» сучасного українського письменника Макса Кідрука.

Концепт «страх» бере свої витоки ще з античності. Почасти вселюдський страх породжує культуру, як-от у давніх греків або давніх слов'ян. Як писав Ніцше, «Грек знав і відчував страхи та жахиття існування: щоб узагалі могли жити, він мусив поставити перед собою осяйне породження сну — олімпійців. [...] ... зі жаского первісного титанічного ладу богів через той аполлонійний порив до краси з повільними переходами розвинувся радісний олімпійський лад богів» [6, с. 31]. Окрім того, пантеон усевидющих божеств був своєрідним фактором, що стримував суспільство в межах моральності. Античність, як і наступні періоди, демонструють, що страх, установлений вірою в богів, є чи не найбільш дієвим регулятором моральної поведінки. Натомість В. Лучик, описуючи духовну культуру давніх слов'ян, згадує язичницький пантеон богів і богинь, сформований унаслідок поклоніння природним силам та об'єктам. Як зазначає учений, дуалізм є основою філософських уявлень про світобудову: «Язичницькі боги, як і християнський Бог — це уособлення любові й добра, якому постійно протистоять сили зла, названі темними силами, нечистими силами, демонами» [5, с. 120]. Можна зробити висновок, що слов'янська демонологія є продуктом поєднання концептів «страх» і «смерть», оскільки давні слов'яни вірили в потойбічне життя та його мешканців — домовиків, лісовиків, русалок, відьом тощо, образи яких навіювали жах.

Макс Кідрук, якого почасти називають українським Стівеном Кінгом, завжди яскраво втілює згадані концепти у своїх романах. В одному зі своїх найпопулярніших творів «Не озирайся і мовчи» автор яскраво конструює образ потойбічного світу та реалістично змальовує почуття страху та жаху персонажів, коли ті так чи так потрапляють у межові ситуації – між життям і смертю.

Як зазначає літературознавиця Л. Костецька, у романі М. Кідрука «Не озирайся і мовчи» трапляються такі символи, як «цифровий шифр», «вартовий», «борсук», «кіт», «лялька», «павук», «світ із мертво застиглим сонцем», «аномалія», «бабуся», «сніг із попелу». Дослідниця зазначає, що їхня функція полягає у творенні містичного, а часом навіть моторошного [3, с. 223]. Однак варто додати, що всі згадані символи представлені в романі як елементи опису потойбічного світу, а відповідно пов'язані з концептом «смерть».

Розгляньмо образи борсука, kota та Юлі Гришиної, яка з'являється то в постаті механічної ляльки, то в образі павука. Усі вони померли, проте головний персонаж – Марк Грозан – зустрів їх знов у дивному місці, де ніби застиг час, про яке він дізнався від сусідки Соні. Проаналізувавши ходьбу, погляд і те, як вони бігають, Марк зрозумів, що це істоти з потойбіччя, які несуть загрозу й мають на меті затягнути його живим до себе в світ мертвих назавжди. Відчуваючи провину за те, що став свідком їхніх смертей, він знаходить сполучну ланку між ними: «Ельф [кіт], борсук, Гришина – це все... це все істоти, яких ми не врятували» [2, с. 418]. Отже, страх перед померлими мотивується причетністю, хоч і несвідомою, до їхньої загибелі.

Важливу роль у творі відіграє ліфт, особливість якого полягає у тому, що його кабіна може перебувати одночасно на кількох поверхах. Це надає йому певну символічність поза просторового місця. Окрім того, саме ліфт у будинку головного персонажа слугує порталом, що переносить у паралельний світ: натиснув-

ши певну комбінацію «1 → 4 → 2 → 6 → 2 → 8 → 2 → 10 → 5 → 1», за умови вдало завершеного переходу можна опинитись у дво-поверховому дерев'яному будинку, який стояв, як виявиться згодом, на місці цієї самої десятиповерхівки шість чи сім років тому. Прикметно, що автор порівнює ліфт із труною: «Ліфт був старим, як і будинок, і гнітюче тісним – достоту як труна» [2, с. 17–18].

У контексті реалізації концептів «страх» і «смерть» у цьому художньому творі чи не найголовнішим персонажем є Соломія Соль, жінка похилого віку, від якої Соня дізналась про ритуал переходу в потойбічний світ. Як виявиться згодом, вона явилась дівчині вже після своєї смерті. Соломія була провідником між світом живих і мертвих. Цей опис нагадує поширений у слов'янському фольклорі образ Баби-Яги – богині смерті у дохристиянських віруваннях. Важливим фактом є те, що вона живе у хатинці на курячих ніжках як межі двох світів, унаслідок чого вона могла існувати у двох світах, адже була і мертва і жива водночас [1, с. 20]. Однак якщо Баба-Яга завжди зображується потворною, зовнішність якої викликає страх, то Соломія Соль «не здавалася страшною. [...] вона не була відразливою чи лячною» [2, с. 196]. Отож, якщо в фольклорі цей образ поєднує концепти «страх» і «смерть», то в романі такого ототожнення не спостерігається.

Отже, враховуючи вище сказане, ґрунтовне осмислення концептів «страх» і «смерть» бере витoki з часів античності. Одними з найбільш нав'язливих форм страху протягом сторіч були страхи перед ірраціональними й потойбічними силами, які часто змальовані людською уявою як представники світу мертвих. Цей феномен простежується в романі Макса Кідрука «Не озирайся і мовчи», сюжетна канва якого побудована таким способом, що яскраво ілюструє взаємозв'язок концептів «страх» і «смерть» та нерозривність цих категорій у людській свідомості.

Список використаних джерел

1. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006.
2. Кідрук М. Не озирайся і мовчи : роман. 2-ге вид. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 512 с.
3. Костецька Л. О. Образи-символи у романі М. Кідрука «Не озирайся і мовчи». *Молодий вчений*. 2018. № 1. С. 223–226. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_1%281%29__55
4. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 191 с.
5. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології. Київ : ВЦ «Академія», 2008. 344 с.
6. Ніцше Ф. Повне зібрання творів. Том 1. Львів : Видавництво «Астролябія», 2004. 769 с.